

КОНСТРУИРАНИ (И)СТОРИИ

Марија Ѓорѓиева-Димова

Филолошки факултет „Блаже Конески“ во Скопје

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

<http://orcid.org/0000-0003-0065-2474>

Клучни зборови: постмодернистички роман, однос историја – книжевност, наратив, епистемолошки скептицизам, Евгениј Водолазкин.

Резиме: Целта на трудот е да се анализира романот *Соловјов и Ларионов* на современиот руски писател Евгениј Водолазкин низ призма на интердискурзивните релации меѓу романот и историјата /историографијата. Тргувајќи од теориите на постмодернистичкиот историски роман (Елизабет Веселинг, Брајан Мекхејл, Линда Хачион), интерпретацијата е фокусирана врз еден од доминантните аспекти во овој книжевен жанр – иманентната провокација на односот фикција – историја, кој се реализира на неколку рамништа: преку афирмација на нивните заеднички наративни аспекти; преку илустрирање на епистемолошките проблематизации на историското знаење и вистината и преку демонстрирање на посредуваната достапност на минатото преку неговите текстуални траги.

CONSTRUCTED (H)STORIES

Marija Gjorgjieva Dimova

Blaže Koneski Faculty of Philology in Skopje

Ss. Cyril and Methodius University in Skopje

<http://orcid.org/0000-0003-0065-2474>

Keywords: postmodernist historical novel, history-literature relation, narrative, epistemological skepticism, Evgeny Vodolazkin.

Summary: The aim of this paper is to analyze the novel *Solovyov and Larionov* by the contemporary Russian writer Evgeny Vodolazkin through the prism of interdiscursive relations of novel-history/ historiography. Starting from the theories of the postmodernist historical novel (Elizabeth Wesseling, Brian McHale, Linda Hutchon), the interpretation is focused on one of the dominant aspects of this literary

genre - the immanent provocation of the relationship between fiction and history that is realized in multiple ways: through affirmation of their common narrative aspects, through epistemological problematizations of historical knowledge and truth and by illustrating the mediated availability of the past through its textual traces.

Теориски контекстуализации

Една од поетичките доминанти на постмодернистичката книжевност е проблематизацијата на границите меѓу одделните жанрови, уметности и медиуми, меѓу дисциплините и дискурсите, меѓу теоријата и практиката, меѓу „високата“ и масовната култура, меѓу фактот и фикцијата. Но, во знакот на постмодернистичките парадокси, флуидноста на границите не резултира со нивно непроблематично стопување или радикално бришење, туку со паралелното воспоставување и демонстрирање на точките на нивно трансгресирање: „Границите можеме да ги испитуваме или да ги доведеме во прашање само затоа што сè уште ги поставуваме“ (Наџон, 1996: 25). Дел од интертекстуалните и интердискурзивните поигрувања со границите, демонстрирани во постмодернистичкиот роман, се однесуваат и на трансгресиите меѓу книжевноста и историјата/историографијата, кои имаат свое објаснување врз фонот на постмодернистичката поетика: во интересот за минатото (книжевното и историското) и во ревизионистичкиот однос кон историографијата што го овозможува етаблирањето на историскиот роман како доминантен жанр во постмодернистичката проза и како репрезентативен во однос на одликите на постмодернистичката поетика.

Во теориските дескрипции на Елизабет Веселинг постмодернистичкиот историски роман е толкуван низ призма на постапките што го прават видлив променетиот романескен третман на историјата и на проблематизирачкиот романескен однос кон историографијата. Веселинг им дава приоритет на саморефлексивните постапки преку коишто се реализираат метаисториографските и епистемолошките аспекти во романескниот третман на историјата, а за да се проблематизира претпоставената директна врска меѓу двете нивоа на коишто упатува историјата: *res gestae* (настаните од минатото) и *historia rerum gestarum* (наративните прикази на тие настани).¹ „Во објективистичките епистемологии *historia rerum gestarum* се зема како идеално рефлектирање на *res gestae*. Тие две рамништа се набљудуваат како две страни на истата медалја што ја прави амбивалентноста на терминот 'историја' делумно

---

¹ Тоа двојство е дел од етимологијата на поимот историја: *historia*, ae.f; *ἱστορία*, ας, ῆ, во значење на случување, истражување, знаење, приказна, раскажување. (Според *Latinsko-hrvatskosrpski rječnik*. Prir. Veljko Gortan, Zagreb: Školska knjiga, 1967: 159; *Grčko-hrvatski rječnik*. Prir. Milivoj Sironić, Zagreb: Školska knjiga, 1989: 204).

прифатлива“ (Wesseling, 1991:82-83). Рестриктивното специфицирање на саморефлексивноста, Веселинг го конкретизира преку употребата на две основни постапки: експлицитните коментари врз потрагата по минатото од страна на ликовите/нараторите и мултиплицираната фокализација, која ја открива субјективната обележаност на интерпретациите на минатото без да дискриминира меѓу одделните интерпретативни верзии. Секоја од овие стратегии, пак, го реafirмира ставот за историјата како перспектива, како мултивокално конструирани (и)стории: „Саморефлексивните историски романи упатуваат на серијата историски настани што се случиле во минатото, но се фокусираат врз начините на кои настаните се сфатени и се објаснети ретроспективно“ (Wesseling, 1991: 90). На тој начин, романите ги имплицираат и епистемолошките димензии на пристапите кон минатото, сугерирајќи ја неговата недостапност и неговото разбирање низ процесите на (ре)интерпретација. Веселинг разликува два типа саморефлексивност, именувани како „правење историографија“ и „правење историја“ (1991: 120, 135). Иако се разликуваат на рамниште на постапките, нивната функција е идентична: да упатат на ограничувањата со коишто се соочува пристапот кон минатото – било романсирски, било историографски.

Моделот правење историографија е видлив во романите што ги изложуваат „ограничувањата врз историското истражување и нарацијата, со цел да ги ефектуираат начините на кои може да се деформира рамништето на *res gestae*“ (Wesseling, 1991: 91), упатувајќи на пристрасната и на селективната природа на историското знаење, на недоверливоста на изворите и на автономијата на наративните конвенции, како општи места за историчарот и за романсирот. Оваа саморефлексивна стратегија е фокусирана врз проблематизирање на пристапите кон минатото, тематизирајќи ги прашањата за „достапноста и за циркулацијата на знаењето, односно за неговите лимити и за неговите различни структурирања од различни перспективи“ (McHale, 2001: 9) и свртувајќи го вниманието врз „личните интереси и мотиви што ја поттикнуваат потрагата по минатото“ (Wesseling, 1991: 121). Епистемолошката рамка ги интегрира и интерпретативните аспекти, со оглед на тоа што романескната саморефлексивност го потенцира стремежот за пронаоѓање валидни интерпретации на историјата, повратно, афирмирајќи го интересот за неа преку проблематизација на облиците на историското знаење: „Целта на саморефлексивноста е да се поткопа стремежот на историчарот кон објективноста. Тој ефект го постигнува изложувајќи ги имагинативните маневри на интерпретацијата *post festum*, упатувајќи на субјективните деформации на историјата во епистемолошки категории“ (Wesseling, 1991: 168). Примарниот интерес за епистемолошките прашања, манифестиран низ

употребата на саморефлексивните стратегии, демонстрира едно од рамништата, каде што се реализираат релациите книжевност – историографија бидејќи романите се концентрираат врз оние епистемолошки аспекти за коишто постои паралелен интерес и во историографијата. На тој начин, постмодернистичкиот историски роман ја потврдува и метаисториографската ориентираност, односно критичко-коментаторската позиција на романот во однос на историографијата што, пак, се потенцира како специфика на овој постмодернистички жанр.

Интерпретативни контекстуализации

Моделот правење историографија е артикулиран и во романот *Соловјов и Ларионов* (2009), на рускиот писател Евгениј Водолазкин. Романескната структура се темели врз две сижејни линии што го опфаќаат периодот од 20-тите од XX век до 1996 година (симболично е врамувањето со почетоките и со крајот на XX век): едната, која го прикажува животот на белогардејскиот генерал Ларионов² и другата, која се однесува на младиот докторанд на историски науки Соловјов,³ а преку бројните реминисценции се опфаќаат и периодите на нивното детство и младоста. Двете линии се испреплетуваат со оглед на тоа дека докторската теза на Соловјов се однесува на животот на генералот, со посебен фокус врз разрешување на „загатката“ и на „расплеткување на мошне сложеното историско клупко“ (Водолазкин, 2018: 15), односно барањето научен одговор на прашањето: зошто генералот, кој се борел против болшевиците во Руската граѓанска војна (1918 – 1921) не бил егзекутиран од Црвената армија, по влегувањето на Крим? „Основното прашање на истражувањето зошто генералот остана жив?... Генералот Ларионов беше апсолутно мртов и на тој начин беше поволен објект за научно истражување. Дури и според најстрогите историчарски правила, со него можеше да се работи... Се поставува прашањето: што е она што ги спои овие две толку различни личности како што се историчарот

---

²Ларионов има неколку историски прототипови (генерал Суворов, белогардејскиот генерал Слещев, како и семеен прототип, прадедото Михаил П. Адамишин), што е сигнализирани и паратекстуално во посветата во романот. Водолазкин го објаснува овој прототип: неговиот прадедо, директор на петербуршка гимназија, кој, по Октомвриската револуција, доброволно се пријавил во Белата армија, по чијшто пораз пребегнува во Украина. Станувајќи повторно директор на училиште, тој се претставувал како ветеран од Граѓанската војна, без да прецизира на која страна се борел.

³Соловјов има идентично презиме и кариера како еден од доајените на руската историографија, Сергеј Соловјов (1820 – 1879). Таа алузија ја коментира и нараторот: „Замина во Петербург, се запиша на универзитет и почна да студира историја. Ако се има предвид презимето добиено при раѓање – Соловјов – тоа и требаше да се очекува“ (Водолазкин, 2018: 9).

Соловјов и генералот Ларионов ако може да се зборува за спојот на младиот и плоден истражувач и војсководецот изморен од битки, кој освен тоа, веќе не беше на овој свет? Одговорот лежи на површината: историчарот Соловјов ја проучуваше дејноста на генералот Ларионов... Не можеме да се сомневаме дека до 1996 година – а токму за неа станува збор – генералот Ларионов веќе целосно ѝ припаѓаше на руската историја“ (Водолазкин, 2018: 57, 11). Но, покрај нивната поврзаност преку руската историја (едниот, којшто ја создавал таа историја, а другиот, којшто ја проучувал), тие ја споделуваат и заедничката желба за постојано навраќање кон персоналното минато. Молчаливиот генерал е прикажан и преку неговиот копнеж по детството, по топлината на родниот дом и по семејството. Во своите мемоари тој, со фотографска точност ги бележи настаните, лицата и зборовите од минатото, митологизирајќи го детството како изгубен рај. И младиот научник се нурнува во минатото, копнеејќи по првата љубов Лиза Ларионова, така што кон крајот на романот неговата потрага по необјаснетите моменти од војничката кариера на генералот се дополнува со потрагата по саканата.⁴

Поставувајќи го, во фокусот, ликот на историчарот и нагласувајќи го неговото соочување со фактографската страна на историјата, романот го демонстрира моделот правење историографија и неговите пошироки метаисториографски – онтолошки и епистемолошки – импликации. Во едно интервју самиот Водолазкин вели: „Историјата е ранлива дама и бара внимателен однос. Еден таков однос е објективниот пристап кон минатото. Историјата не смее да биде политички инструмент или средство за идеолошка борба. Сегашното време е едно од најтешките за историјата. Никогаш до сега немало таков перфиден садизам врз историјата. Само погледнете ги интерпретациите на Втората светска војна направени во претходните две декади. Се чини дека сè што знаеме за војната им припаѓа на ‘докажаните вистини’. Сепак, во многу земји од Источниот блок тие вистини беа адаптирани до точка што нивната сопствена мајка не би ги препознала. Тешките прашања се посакувани и важни за историското истражување, но тие треба да бидат реални прашања. Само тогаш ќе ја зајакнат историската наука.“⁵ Во таа смисла, Водолазкин, преку романескниот првенец, учествува во ревизиите на историјата/историографијата, што може да се препознае како една од доминантните постапки на постмодернистичкиот роман, но и како важно прашање во постмодернистичката историографија, каде што се преиспитуваат традиционалните телеолошки концепции на историјата,

---

⁴Оваа потрага е своевиден спој на личното и на професионалното бидејќи, во еден миг, Соловјов претпоставува дека можеби неговата сакана е внука на генералот.

⁵Интервју дадено за *National Review* (Достапно на <http://www.nacionalnarevija.com/>).

сфатена како организиран и значенски процес со инхерентна динамика и цел, чиешто објективно и автономно постоење се темели врз претпоставката дека историјата постои само како предмет на научно истражување. Тоа, понатаму, имплицира и врз статусот на историското знаење, доведувајќи ги во прашање принципите на објективност и на непристрасност. Врз основа на увидот во дел од историографските теории е можно да се лоцираат три основни пункта, каде што се евидентираат промените и поместувањата во историографијата: 1. Промени во статусот на историјата како предмет на интерес на историографијата, кои главно, се изведуваат преку истакнување на текстуалната посредуваност и достапност на историјата: „Реалноста на минатото е *ефект* предизвикан од тензијата во и меѓу историските текстови“ (Ankersmit, 1994: 140). 2. Редифинирање на позицијата на историчарот по однос на историјата за истакнување на неговите ретроактивни интервенции во минатото, особено, во доменот на интерпретацијата: „Во современата теорија на историјата, посебно внимание се посветува на прашањата за позицијата на историчарот, за идеологизацијата на неговата перспектива, за институционалните и за општествените ограничувања на историчарите“ (Župan, 2003: 324). 3. Проширување на предметот на интерес на историографијата преку вклучување на подрачјата што претходно биле занемарени: микроисторијата, историјата на секојдневието, историјата на жените, историјата на менталитети, оралната историја, историјата „одоздола“⁶, односно историјата на „заборавените, неуспешните, стигматизираните“ (Gros, 2006: 594).

Соловјов и Ларионов ги илустрира токму овие промени. Прво, сугерирајќи го променетиот статус на историјата низ призма на нејзината цикличност и репетитивност. И Соловјов, и Ларионов ќе ја искусат „болната смисла на дежаву“, поврзана со повторувањето на некои детали од личниот живот и од историските настани. Генералот честопати не е во состојба да одреди дали одделните настани се случиле, „мешајќи ги своите сеќавања едни со други“, што го води до идејата дека поголемиот дел од случките во неговиот живот му се повторуваат: „Соловјов почувствува силно чувство на дежаву. Некогаш порано тој сакаше да го препознава минатото во сегашноста. Во тоа ја гледаше целта на еден историчар. Подоцна, под влијание на професор Никољски, се ослободи од еднонасочниот поглед на нештата, научувајќи да ја препознава и сегашноста во минатото“ (Водолзкин, 2018: 168–169). Репетитивноста и цикличноста во историјата се препознаени и од страна

---

⁶ Станува збор за „History from below“, којашто ги истражува искуствата и перспективите на обичните луѓе, наспроти традиционалната доминација на политичката историја и нејзиниот фокус врз дејствата на „големите луѓе“.

на еден од учесниците на научната конференција, посветена на генералот Ларионов: говорникот Тарабукин пронаоѓа чудна коинциденција меѓу фактите содржани во два наполно различни документи: во фрагменти од *Скици кон автобиографијата од генерал Ларионов* (кои говорат за неговото детство и за неговото патување со родителите на Јалта во 1888-та година) и *Извештајот за влегувањето во градот Јалта* од црвенорамејскиот командант Д. П. Жлоба (кој говори за влегувањето на неговата војска на Јалта во ноември, 1920-тата година): „Од гледна точка на истражувачот, немаше никаква трага дека авторот на едниот текст се познаваше со авторот на другиот текст... Невозможно е двата текста да се доведат до заеднички извор бидејќи, без оглед на нивната блискост, тие раскажуваат за различни настани“ (Водолазкин, 2018: 203). Промените во однос на телеолошкиот модел на историјата се коментираат и во статијата на професор Николски, менторот на Соловјов: „Без оглед на тоа што написот започнуваше со детално разгледување на категоријата на прогресот, истражувачот не ги забележуваше неговите суштествени знаци во историјата. Најголемиот дел народи имаа периоди на подем, но тие се постигнуваа најчесто: а) за сметка на другите народи, б) за мошне ограничено време. Интеракцијата на тие полети и падови претставуваше збир од вектори што се поништуваа меѓу себе и ја сочинувааше суштината на светската историја. Таа немаше заеднички вектор. Со таквата положба на нештата остануваше нејасно во што се состоеше историскиот прогрес што денес се смета за аксиома. Дали во умешноста – професорот сонуваше реторичко прашање – со секој век да се уништува сè поголемо количество луѓе? Со таква положба на нештата професор Николски одбиваше да ги оценува настаните од светската историја според нивната прогресивност. За нивната оценка тој допушташе само еден критериум – моралниот. Објавувајќи го поимот на прогрес за фикција, заспаниот историчар одбележуваше дека животот на народот во неговата структура потсетува на животот на една личност и дека завршува со истиот таков непрогресивен начин – со смрт“ (Водолазкин, 2018: 305–306). Второ, романот упатува на променетата улога на историчарот, кој станува исходште на историското истражување, засведочувајќи го префокусирањето од „историјата како серија минати настани“ кон „историјата како ативност на историчарот“ (Анкерсмит 1994: 176). Во романот, историчарите, во неколку наврати, доаѓаат до заклучокот дека „што и да проучува човек, тој пред сè се проучува себеси... Имајте предвид младичу дека не постојат случајни теми... Дали Соловјов се проучуваше себеси проучувајќи ја судбината на генералот? Тоа беше наредното тешко прашање што историчарот си го постави самиот себеси... Крајот на дејноста на генерал Ларионов стана почеток на дејноста на историчарот Соловјов“ (Водолазкин, 2018: 66–67). Трето,

научната дејност на Соловјов е фокусирана врз пишувањето историја на поразениот – на белогардејскиот генерал, кој ја преживеал болшевичката егзекуција и доживеал длабока старост. Дополнително, историчарот во истражувањето се потпира и на интервјуата со сведоците што ќе му дадат информации за последните години од животот на генералот.

Теренското истражување на историчарот нуди поинаква перспектива во однос на онаа што ја има кабинетскиот научник, отворајќи простор за демонстрирање на важни епистемолошки прашања во романот. Соловјов е принуден да ги бара отуѓените делови од мемоарските записи на генералот, па неговата научна потрага поприма и елементи на детективска потрага по знаење што недостасува или што е сокриено: „Кусата историја на истражувачот Соловјов, која претежно се одвиваше во библиотеки и во архиви, ненадејно стори салто и се претвори во детективска историја. Никогаш порано потрагата по научната вистина не му се чинеше толку возбудлива. Излегувајќи надвор, драматизмот невидлив за светот, доби видлива форма“ (Водолазкин, 2018: 135). Детективската структура честопати е интерполирана во постмодернистичкиот роман. Според Мекхејл, „детективската приказна е епистемолошки жанр *par excellence*“ бидејќи таа е погодна за реализација на епистемолошките теми и прашања од типот: „што треба да се знае, кој знае, како е дојдено до знаењето и со која сигурност, како знаењето се трансмитира од еден до друг субјект и кој е степенот на доверливост на тој пренос, кои се границите на знаењето?“ (McHale, 2001: 9–10). Романот актуализира дел од овие епистемолошки теми: прашањата за достапноста, за (не)доверливоста и за циркулацијата на историското знаење и за различните структурирања на историските факти за Ларионов од страна на различни историчари. Читателот има увид во различните историографски перцепции на генералот, почнувајќи од монографијата на француската историчарка Амели Дипон, преку научните статии на Соловјов, па сè до бројните реферати што се читаат на научната конференција, па на тој начин го осведочува процесот на „правење историографија“ за генералот: „Се разбира Соловјов не беше првиот што ја проучуваше биографијата на познатиот генерал... Тој голем број трудови, на прв поглед, се чини е сосем недоволен за расветлување на интересот што генерал Ларионов секогаш го предизвикуваше во Русија и во странство. Се чини неслучаен фактот дека количеството научни истражувања беше значително помало од количеството романи, филмови, драми итн. во кои генералот се појавува или како еден од ликовите или како прототип на херојот. Ваквата положба на работите како да ја симболизира надмоќта на митологијата над позитивното знаење на сите нешта што се однесуваа на покојниот“ (Водолазкин, 2018: 11–12).

Постојаната „размена на енергии меѓу минатото и сегашноста“ (Biti, 2000: 14) во постмодернистичката историографија упатува на инверзивно рedefинираната релација меѓу историското минато и сегашноста како позиција што ги иницира и ги реализира тие интереси. Во основата на тие иницијативи лежи намерата да се осмисли минатото, да се ситуира во определени значенски рамки, да се подведе под определена историја, што, пак, ја одредува приоритетната позиција на сегашноста како спознајно ретроактивна позиција од којашто историчарите, дополнително, реинтерпретативно и метаинтерпретативно, му пристапуваат на минатото: „Се работи за односот на историчарот, гласот кој ја говори историјата, и за гласовите на историјата што историчарот ги прави да говорат“ (Ivić, 2003: 164). Овој инверзивен однос е вклучен и во дефинирањето на историјата од страна на Мишел де Серто: „Минатото е фикција на сегашноста... Историјата е заснована на прекин меѓу минатото, кое е нејзин објект, и сегашноста, која е место на нејзина практика, така што историјата, бескрајно, ја пронаоѓа својата сегашност во нејзиниот објект и минатото во нејзината практика“ (1988: 10, 36). Конечната импликација на оваа инверзија упатува на фактот дека се воспоставува релацијата со одредени облици на претставување на минатото, така што, во крајна линија, секоја сегашност создава „своє“ минато.

Дијалоски инвертираниот однос минато – сегашност е демонстриран во моделот правење историографија: во романот на Водолазкин е констатиран двонасочниот процес на „препознавање на минатото во сегашноста и на сегашноста во минатото“ (Водолазкин, 2018: 168). Преку теренските истражувања на историчарот е демонстрирана позицијата на научникот, кој запаѓа во реалното пространство на настаните за кои пишува и, фокусирајќи ја фактографската страна на историјата (датумите, бројките што ја сочинуваат суштината на историското истражување), романот упатува на трите ограничувања на кои наидува тој процес: „недоверливоста на изворите, пристрасноста на знаењето и селективноста“ (Wesseling, 1991: 120 – 128). Ограничувањето што произлегува од пристрасноста/парцијалноста на знаењето има за цел да потврди дека секоја верзија на историјата конструира делумно знаење, притоа демонстрирајќи ги начините на кои „пристрасноста на историското знаење го деформира рамништеот на *res gestae*“ (Wesseling, 1991:120). Во таа смисла, индикативни се рефератите изложени на научната конференција во Керч со симптоматичен наслов *Ларионов како ѿексѝ*. Тие се во согласност со професионалните преокупации на историчарите, со нивните „институционализирани, идеолошки и општествени ограничувања“ (Župan, 2003: 324), а нивните тези ја илустрираат перспективистичката природа на знаењето. Ограничувањето што произлегува од

недоверливоста на изворите се однесува на идејата дека остатоците од минатото (документарните извори или материјалните траги) „сочинуваат солидна основа врз која се темелат актуелните верзии на историјата, што претпоставува дека тие остатоци се валидни извори на информации“ (Wesseling, 1991: 123). Една постапка за истакнување на субјективната природа на документите е колажното комбинирање на цитати од документи, од псевдодокументи и/или автентични материјали, што претставува облик на метаисториска рефлексija врз ретроспективното враќање кон минатото. Во романот и, особено, во фуснотите се реферирани и цитирани (псевдо)документарни и научни извори: ретроспективната перспектива во романот е потенцирана со оглед на тоа дека станува збор за цитирани (псевдо)документи, а преку дискрепанцата меѓу нив, го истакнува метаисториското прашање за проблематичниот статус на изворот како камен-темелник на историската вистина. Дивергенциите меѓу документите покажуваат дека тие се субјективни интерпретации на запишаните настани, така што тие не нудат поголема вистина од онаа што ја имаат интерпретациите на историчарот, а тоа, во крајна линија, ја отвора темата за доверливите и за недоверливите извори. Ограничувањето на селективноста што ги оневозможува актуелните перспективи врз минатото е уште една точка, каде што се проблематизира стремежит на историчарот кон објективност. Веселинг наведува две причини за селективноста: случајна, во смисла дека се достапни само преживеаните остатоци од минатото, како, на пример, пронајдените мемоарски записи на генералот: „Ракописот е нецелосен... Се прекинува наред збор... сепак овој ракопис е мошне битен“ (Водолазкин, 2018: 146), епистемолошка, во смисла дека актуелниот увид во минатото е детерминиран од актуелните прашања што им ги поставуваме на изворите. Во романот е индикативен рефератот насловен *Генералот како јуродиви*, кој ја демонстрира перспективистичка природа на знаењето: историчарот се стреми кон конструирање кохерентна слика на минатото, така што ги селектира како релевантни оние историски податоци што се вклопуваат во неговиот интерпретативен конструкт.

Соловјов и Ларионов ја актуализира и текстуалната достапност и посредуваност на минатото како едно од ограничувањата со кои се соочува историчарот во своето истражување: „Генерално, историчарите признаваат дека тие не започнуваат со 'невини' историски записи, туку со записи што се веќе процесуирани низ описите на останатите историчари“ (LaCapra, 1996: 36). Тезата за текстуалнопосредуваната природа на минатото учествува и во проблематизирањето на традиционалното сфаќање на историските документи и на модусите со кои архивските траги на настаните се употребени во историографските и во книжевните репрезентации, што резултира во ограничување на

документаристичката концепција на историското знаење. Текстуалната достапност на историјата е демонстрирана повеќекратно во романот на Водолазкин, како, на пример, во интертекстуалните упатувања содржани во научните реферати, но и во рамки на трудовите што се дел од научното портфолио на Соловјов, а коишто интерпретативно упатуваат на мноштвото текстуални траги од и за минатото: „Од лекциите по историски извори младичот усвои дека секој дури и незначителен документ подоцна може да стане битен историски извор. Тој ја знаеше вредноста на документите и никогаш не ги фрлаше. За почеток, Соловјов ги собра на едно место текстовите на сите мемоари што се однесуваа на тој временски период. Откако го разјасни општиот карактер на дејствата на генералот Ларионов и на Жлоба, истражувачот започна со насочена потрага по архивите. Тој прегледа илјадници писмени наредби, телеграми и телефонски записи од тоа време и состави доста детален опис на настаните во текот на месец јуни. Резултатот беше неверојатен... Професор Никољски го сметаше емпириското истражување за единствена можна основа на секој научен труд. Тој истакнуваше дека секоја, дури на прв поглед бесцелна работа, со изворникот задолжително ќе донесе плодови“ (Водолазкин, 2018: 162–163).

Премисата за текстуалното постоење на историјата подразбира дека нејзиното „присуство“ е овозможено и посредувано благодарение на текстуалните остатоци, но и условено од нејзината релевантност за актуелниот миг, па оттаму „историите што ги реконструираме, всушност, се текстуални конструкти на самите критичари кои се историски субјекти“ (Montrouz, 2003: 120). Тоа ја имплицира историската детерминираност на сите системи на значење: ако минатото ни е познато само преку неговите текстуализирани траги (кои, како и сите текстови, се отворени за интерпретација), тогаш „пишувањето на историјата и на историскиот роман стануваат форми на комплексно интертекстуално реферирање кое оперира во рамки на неизбежните дискурзивни контексти“ (Hutcheon, 2003: 78). Во *Соловјов и Ларионов* постојано се нагласува дека истражувачкиот процес на историчарот се потпира на архивските материјали и на документарните извори, па нараторот во еден миг го нарекува „трагач по ракописи“ (Водолазкин, 2018: 175): „Се разбира дотогаш веќе му беа познати детските сеќавања на генерал Ларионов, пронајдени во една емигрантска архива... Соловјов пристапи кон работата со сета внимателност и во архивите најде неколку необјавени сеќавања... Во папката беше фотокопијата на тетратката што своевремено Филип ја имаше однесено и што ненадејно се појави како нов материјал во библиотеката. Дали тој нов материјал беше пратен од Филип – сето тоа остана нејасно“ (Водолазкин, 2018: 41, 53, 314).

Интертекстуалната димензија на историјата е повеќекратно илустрирана во романот, низ бројни варијации: 1. Варијантата текст во текст, илустрирана преку мемоарите на генералот. 2. Варијантата текст покрај текст, илустрирана преку начинот на кој генералот интервенира во мемоарските записи што ѝ ги диктира на сосетката, инаку негова секретарка: „На маргините (тие внимателно се цртаа со молив) повремено се среќаваа забелешки на генералот. Ако се судеше по разликите нијанси во мастилата, забелешките се правеа во различно време. Очигледно генералот честопати го препрочитуваше напишаното и ставаше забелешки или дополнувања“ (Водолазкин, 2018: 315); интертекстуалната анализа на Тарабукин на деветнаесет фрагменти од два различни историски извори, кои се цитирани во романот и се графички претставени како паралелни. 3. Варијантата текст зад текст, илустрирана во начинот на кој дел од историографските статии се во дијалоски, полемички, коментаторски однос со текстуалните претходници: статијата на Соловјов внесува битни исправки во студијата на Дипон, како што рефератот *Генералот како јуродиви* е „критика на трудот на А. Ј. Петров-Похабник“.

Покрај епистемолошките теми и постапките со коишто се артикулираат тие, романот на Водолазкин ги демонстрира и постмодернистичките проблематизации на онтолошките граници: секое испрашување на историското знаење во одредена точка преминува во афирмирање на постоењето поинаква историја и на постоењето алтернативни верзии на историјата. Конечната онтолошка импликација се однесува на проблематизација и на односот меѓу романескната и историографската верзија, отворајќи простор за интензивни реинтерпретативни и метаинтерпретативни активности. Брајан Мекхејл ги типологизира постапките на ефектуирање на „онтолошкиот скандал“, реализиран преку: навлегувањето на историска фигура во фикцискиот свет на романот, преку обезбедувањето интеракција меѓу чисто фикциски ликови и историски личности или преку прикажувањето историски невозможна интеракција меѓу два историски лика во фикциски контекст: „Воопшто, присуството во фикцискиот свет на лик кој е транссветовно идентичен со фигури од реалниот свет испраќа шок бранови низ онтолошката структура на тој свет... Транссветовниот идентитет е секогаш знак на навлегување на еден свет во друг, на кршење на онтолошките граници“ (McNale, 2002: 85,152). Во *Соловјов и Ларионов* е демонстриран онтолошкиот судир меѓу светот на историската стварност и светот на романескната фикција преку присуството на историски ликови, кои го населуваат романескниот свет (црвеноармејскиот генерал Жлоба, болшевиците Бела Кун и Роза

Земљачка),⁷ како и преку претставувањето средби меѓу историски и фикциски ликови (Жлоба и Ларионов): „Дотогаш не постојеа документи што директно или индиректно ја потврдуваат личната средба на двајцата противници. Истовремено, уште во триесеттата година емигрантските весници укажаа на можноста од таа средба. Немајќи никакво логично потврдување на таквата можност, авторот си дозволи да стори и чекор понатаму. Тој го постави прашањето дали хипотетската средба претставуваше обид на генералот да воспостави врска со Црвените“ (Водолазкин, 2018: 163–164).

Романескните артикулации на моделот правење историографија имаат и пошироки метаисториографски импликации: наместо пропагирање на историското знаење, постмодернистичкиот историски роман нуди критички коментари за историографијата, истражувајќи ги природата и функцијата на историското знаење, а во насока на потенцирање на неговата релативизирана и перспективистичка природа и на „разбирањето на минатото по пат на негова интерпретација“ (Wesseling, 1991: 90). Дел од метаисториографските импликации на постмодернистичкиот историски роман се однесуваат и на статусот на историографијата, на историчарот и на историското знаење. Во *Соловјов и Ларионов* епистемолошките импликации на моделот правење историографија недвосмислено упатуваат и на кризата на историското/научното знаење. Оттаму, истражувачкиот процес на историчарите и нивните методи се понудени во пародичен контекст, доделувајќи ѝ на пародијата коментаторска, метатекстуална функција: професорот Никољски има пародичен двојник (Амели Дипон, која е карикирано прикажана); ироничните прикази на научната конференција во Керч (податоците дека таа не се одржува на Јалта поради ограничениот буџет на покровителот – фабриката за конзерви; описите на еден од модераторите на конференцијата, кој заспива, а неговото грчење преку микрофонот одекнува во конференциската сала; именувањето на учесниците во конференцијата како „вдахновени дрдорковци“; констатациите дека „знаењето е многу девалвирано“; описите на настапот на Тарабукин и „неговото трагично перпелкање во водовртежот на научната мисла“); комично интонирани научни случувања. И самиот дел од академската средина, Водолазкин ја објаснува со таа (авто)пародија: „Јас не се иземам себеси од мојата средина, оттаму и смеата за којашто вие говорите, е пред сè смеа над самиот себеси. Меѓу другото – и над времето на своето школување.

---

⁷Дмитриј Петрович Жлоба (1887 – 1938), Украинец, кој бил еден од командантите во Црвената армија, потоа ликвидирани. Бела Кун (1886 – 1939), унгарски револуционер, кој емигрирал во СССР, еден од организаторите и активните учесници во „црвениот терор“ на Крим (1920 – 1921), заедно со Розалија Самоиловна Земљачка (1876 – 1947).

Друга работа е што јас сум воспитан во определена научна школа, конзервативната, во убавата смисла на зборот, не сугерирајќи прекумерна слобода во толкувањето на материјалот – и така во овој поглед не ги кријам моите преференции. Дмитриј Сергеевич Лихачев, под чиешто менторство имав чест да работам десетина години говореше дека истражувачот е должен да ја држи вистината на краток поводник⁸. И кога ќе ги видиш оние кај кои тој поводник е скинат, зошто да не се насмееш? Воопшто, смеата е корисна работа која, според Бахтин, помага да се заземе позицијата на венаходимост⁸. Таквото сфаќање на делото води кон одговорот на прашањето за кого е напишан романот. Научната средина – доволно специфична и затворена – јас се обидов да ја посматрам од надвор. Од една страна, знаејќи ја, а од друга страна – прашувајќи се заедно со читателот. Го зедов читателот за рака и му објавив ден на отворени врати. Затоа велам: нефилолози, по мене! Романот е за науката, но јас се трудев да пишувам на начин кој не е здодевен.⁹

Тој (авто)пародичен контекст е создаван и преку експлицитните коментари на ликовите, првенствено професорот Никољски, но и од страна на нараторот, а коишто се однесуваат на статусот на современата историографија, но и на науката воопшто: „Науката е здодевна работа. Ако не ја прифатите оваа мисла, ќе Ви биде тешко да се занимавате со наука... Историјата не познава 'ако' и игнорирањето на тој факт претставува методолошка слабост... Професорот Никољски постојано му повторуваше на својот студент дека убавите реченици во науката се најчесто лажни и дека убавината на ваквите реченици се засновува на, за нив, божемна универзалност и отсуство на исклучоци. Не постојат исцрпни вистини ('речиси не постојат', се исправи професоорт). Тоа беше време кога трудовите на младичот започнаа да се истакнуваат со огромно количество на исцрпни и беспрекорно уредени фусноти. Фуснотите за него не беа само начин за оддавање почит кон претходниците. Тие му открија дека не постои област на знаењата во која тој би бил првиот и дека науката е во највисока мера наследен процес. Тие беа претставници на големото сеопфатно знаење. Тие го следеа и го воспитуваа Соловјов, наведувајќи го да ги напушти приближните и невестинити тврдења и го растурија неговото лесно училишно изложување на мислите бидејќи текстот, како и битисувањето, не може да постои без фусноти. Соловјов ставаше

---

⁸Буквалниот превод на Бахтиновиот поим би бил вонприсутност, а во то теоријата се користи и поимот трансгрентност, како слободен превод на руското венаходимост. Како еквивалент во англискиот јазик се користи поимот *outsideness*. Заедничкиот содржател на сите преводи е – да се остане надвор, а во Бахтиновиот теориски контекст се однесува на дистанцата на авторот во однос на јунакиот и неговиот свет.

⁹Интервјуто дадено за *National Review* (Достапно на: <http://www.nacionalnarevija.com/>).

фуснота врз фуснота и се чудеше како му успеваше да се изрази без нив на самиот почеток од неговата научна кариера. Кога фуснотите почнаа да се ставаат речиси на секој напишан збор, професорот Никољски беше принуден да го запре... Тој, меѓу другото, му рече дека на крајот од кариерата научниците најчесто не ставаат фусноти... Историјата ја гледаше како рамка, некојпат едноставна, некојпат раскошна, во која личноста го сместува својот портрет. Истражувачот не гледаше инаква намена на историјата... Од гледна точка на професорот Никољски, неговата скепса се објаснува со тоа што историчарите во најголем дел се песимисти бидејќи имаат работа претежно со покојници. Историјата е наука за мртвите, неочекувано го заврши својот есеј рускиот професор, во неа имаше многу малку место за живите. Се разбира, афористичката форма на исказот требаше, пред сè, да ја истакне неопходноста на определената дистанца во однос на истражуваниот материјал... Да се настапува со подготвен текст – тоа го бараше академскиот кодекс на честа. Купот хартија легнат на катедрата беше првата, макар најприближна потврда на научноста на соопштението. Сите натамошни квалитети на кажаното како да не постоеја без него“ (Водолазкин, 2018: 16, 25, 17, 306, 56–57, 152).

Заклучок

Соловјов и Ларионов на Евгениј Водолазкин илустрира важни развојни жанровски тенденции во постмодернистичкиот роман, правејќи го на тој начин текстот податлив за мноштво интерпретативни контексти. Прво, романот може да се чита како парадигматичен постмодернистички историски роман што го демонстрира типолошкиот модел правење историографија (Wesseling, 1991). Второ, тој може да се чита како парадигматичен постмодернистички роман што ги демонстрира онтолошките и епистемолошките теми и постапките преку коишто тие се поставени на преден план во текстот (McHale, 2001). Трето, романот може да се чита и како варијанта на метаисториографски роман што воспоставува експлицитен и имплицитен коментаторски однос кон историјата/историографијата. Четврто, *Соловјов и Ларионов* може да се толкува и врз фонот на уште еден жанровски модел – теориската фикција (Curtie, 1998), којашто наративно перформира актуелни теориски концепции за историјата (актуализирани и во книжевната и во историографската теорија).

Литература/References:

- Водолазкин, Евгениј. (2018). *Соловјов и Ларионов*. Скопје:Антолог. [Vodolazkin, Evgenij. (2018). Solovjov i Larionov. Skopje:Antolog]. (In Macedonian.)
***
- Ankersmit, R. Frank. (1994). *History and Tropology: The Rise and Fall of Metaphor*. Berkeley: University of California Press.
- Biti, Vladimir. (2000). *Strano tijelo pri/povjesti*. [A Foreign Body of (Hi)story]. Zagreb:Hrvatska sveučilišna naklada. (In Croatian)
- Certeau. Michel de. (1988). *The Writing of History*. New York: Columbia University Press.
- Currie, Mark. (1998). *Postmodern Narrative Theory*. New York: St. Martin's Press.
- Gross, Mirjana. (2006). O historiografiji posljednjih trideset godina. [On the historiography of the last thirty years]. *Godišnjak Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*. [Yearbook of the Faculty of Philosophy, University of Zagreb]. 38(2). 583-609. (In Croatian).
- Hačion. Linda. (1996). *Poetika postmodernizma: istorija, teorija, fikcija*. Novi Sad: Svetovi. [Poetics of Postmodernism]. (In Serbian).Hutcheon, Linda. (2003). *Politics of Postmodernism*. London and New York: Routledge.
- Ivić, Nenad. 2003. Kritika kritičke historiografije. [Critique of critical historiography]. Biti, V., Ivić N. (Prir.). *Prošla sadašnjost*. [Past present]. Zagreb: Naklada MD. 158-184. (In Croatian).
- LaCapra, Dominick. (1996). *History and Criticism*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- McHale, Brian. (2001). *Postmodernist Fiction*. London and New York: Routledge.
- McHale, Brian. (2002). *Constructing Postmodernism*. London and New York: Routledge.
- Montrouz A. Luis. (2003). Poetika i politika kulture. [Poetics and politics of culture]. Lešić, Z. (Prir.). *Novi Istoricismam i kulturni materijalizam*. Beograd: Narodna Knjiga.104-137. [New Historicism and Cultural Materialism]. (In Serbian).
- Wesseling, Elisabeth. (1991).*Writing History as a Prophet: Postmodernist Innovations of the Historical Novel*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Župan, Dinko. (2003). Ideologija, moć i udžbenici. [Ideology, power and textbooks]. Biti, V., Ivić N. (Prir.). *Prošla sadašnjost*. Zagreb: Naklada MD. 323-355. [Past present]. (In Croatian).